

Г. Г. Голуб

доцент, кандидат економічних наук,
заступник директора з навчальної роботи
Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

Л. Я. Слобода

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ І ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРУ ДОВІРИ ДО БАНКІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Розглянуто чинники виникнення ризиків у діяльності банків України в період економічної нестабільності. Висвітлено напрями реорганізації банківської системи України. Охарактеризовано види банківських ризиків і специфіку їхнього прояву. Запропоновано сучасні напрями регулювання ризиків у діяльності банків. Обґрунтовано необхідність і передумови формування простору довіри до банків у сучасних умовах економічних і політичних деформацій в Україні.

Ключові слова: економічна нестабільність, банківська система, банківський капітал, банківські ризики, регулювання ризиків, простір довіри до банків.

Golub G. G., Sloboda L. Ya. REGULATION RISKS AND FORMING SPACE OF TRUST IN BANKING IN ECONOMIC INSTABILITY CONDITIONS

In the article the factors of origin banking risks are considered in activity of Ukrainian banks in the period of economic instability. Directions to reorganization of the banking system of Ukraine are reflected. The types banking risks and specific of their display are described. Modern directions of regulation risks in banking activity are offered. Necessity and pre-conditions to forming space of trust to the banks in the modern terms of economic and political deformations in Ukraine are grounded.

Keywords: economic instability, banking system, banking capital, banking risks, regulation of risks, space of trust in banking.

JEL classification: G010, G020, G210, G280, G320.

Постановка проблеми. У період складних економічних і політичних деформацій в Україні посилюється вплив макроекономічних та мікроекономічних ризиків у діяльності банківського сектору національної економіки. Ключовою стає роль Національного банку України в регулюванні важкопрогнозованих економічних процесів і пошуку нових напрямів формування інституційної основи фінансових відносин. Макроекономічне регулювання системних банківських ризиків є особливо актуальним унаслідок впливу таких факторів, як глибокий економічний спад, військові дії на Сході України, стрімка девальвація національної валюти, надмірне зростання фіктивного капіталу, бюджетний дефіцит, відірваність фінансового сектору від реального сектору національної економіки. Це спричиняє глибоку необхідність упровадження антикризового регулювання економіки країни і пошук сучасних методів подолання наслідків економічного спаду як на національному рівні, так і на рівні банківської системи країни та окремих банків.

Потребу грамотного та адаптивного проведення якісно нових змін у структурному реформуванні економіки України зумовлюють також євроінтеграційні процеси і швидкі інноваційні зміни у функціонуванні фінансових систем на глобальному рівні. Своєчасне включення України в ці процеси потребує пошуку сучасних гнучких підходів до подолання кризових явищ і вдалої адаптації кращого світового досвіду щодо ре-

гулювання ризиків банківської діяльності в період посилення економічної нестабільності.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблеми управління банківським капіталом та регулювання ризиків банківської діяльності впродовж останніх років є предметом дослідження багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних економістів і практиків. Виявлення форм прояву банківських ризиків і регулювання їхнього впливу на банківський капітал та процеси реорганізації банків знайшли своє відображення в наукових публікаціях К. Дауда, Х. Грюнінга, К. Метьюза, П. С. Роуза, Дж. Сінкі, С. Хьюса, О. Барановського, Р. Гриценка, А. Єрмошенка, С. Онікієнко, Р. Слав'юка, Ю. Коваленко, К. Черкашиної, Л. Примостки і багатьох інших учених. Проте функціонування банків України в сучасних умовах політичних та економічних деформацій і посилення економічної нестабільності зумовлює особливий прояв банківських ризиків та загострює питання управління банківським капіталом. А це, у свою чергу, потребує перегляду і розвитку нових форм регуляторної діяльності на макро- та мікроекономічному рівнях функціонування банків, а також вирішення питань щодо формування простору довіри в період посилення процесів глобалізації та інтеграції в банківському бізнесі та зміни форм його розвитку через стрімке впровадження інноваційних технологій.

Метою статті є виявлення основних факторів виникнення ризиків у діяльності банків і передумов

реорганізації банківської системи України в період економічної нестабільності; висвітлення основних видів банківських ризиків і специфіки їхнього прояву; розроблення рекомендацій щодо застосування сучасних напрямів регулювання ризиків і формування простору довіри до банків в умовах посилення економічних та політичних деформацій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідження провідних аналітиків і практиків показують, що в сучасних умовах зміни інституційних засад фінансових відносин в Україні особливої актуальності набувають питання регулювання ризиків банківської діяльності та формування нового простору довіри населення і суб'єктів економічної діяльності в умовах реформування банківського сектору національної економіки. Складні процеси реформування банківської системи України просуваються в напрямі скорочення кількості банків, посилення рівня капіталізації державних банків, виведення банків на якісно новий рівень функціонування і гнучку адаптацію їхньої діяльності до суттєвих змін в економічних процесах та інвестуванні, упровадженні інноваційних технологій у сфері банківського обслуговування та врегулюванні ризиків Інтернет-банкінгу.

Надійність банківської системи є важливою умовою розвитку національної економіки країни. Роль банківської системи в розвитку економіки України значною мірою залежить від її фінансової стійкості, стабільності, можливості гнучкого реформування і виходу на новий виток розвитку. Найбільш важливим показником, який характеризує фінансову стійкість банків та спроможність банківської системи щодо реформування, є банківський капітал. Саме вибір надійних напрямів і методів формування, регулювання і використання банківського капіталу для розвитку національної економіки є особливо гострим питанням у сучасних умовах. Чинники економічної та політичної нестабільності мають суттєвий вплив на банківський сектор економіки України упродовж 2014–2016 рр. Свідченням цього є високий рівень проблемних активів банків, низький рівень капіталізації банків для покриття ризиків їхньої діяльності та необхідність реструктуризації банківської системи України внаслідок посилення банкрутств банків.

Основним заходом зміни структури банківської системи, що сприяє збереженню ліквідності банків, є виведення неплатоспроможних банків з ринку. На початку 2015 року в Україні функціонувало 163 банки (рис.).

Рис. Динаміка кількості банків, що функціонують на території України упродовж 2008–2016 рр.

Примітка. Складено за даними [1].

Станом на 2 листопада 2015 року в Україні функціонували 120 банків (без урахування банків, де запроваджено тимчасову адміністрацію), з них 40 банків – з іноземним капіталом. Упродовж 2014–2015 років у рамках процесу очищення банківської системи Правління Національного банку України було ухвалено 60 рішень про віднесення банків до категорії неплатоспроможних, 27 з яких – 2015 року. Протягом вищезначеного періоду було відкликано банківську ліцензію і розпочато процедуру ліквідації 53-х банків, 34 з яких – 2015-го. Крім того, того ж року були прийняті рішення про ліквідацію двох банків (ПАТ «Банк Морський» і ПАТ «ЧБРР»), ліцензії яких були відкликані 2014 року. Загалом, на сьогодні у категорії неплатоспроможних перебуває дев'ять банків, у стадії ліквідації – 59 банків [1]. Як бачимо, менше ніж за рік було ліквідовано банків більше, ніж за 2014-й. Таким чи-

ном, станом на 01.10.2015 у стадії ліквідації перебуває 56 банків, що становить 31% структури банківської системи країни, у восьми банках введено тимчасову адміністрацію, а це 5% структури банківської системи, і 116 банків (або 64% відповідно) функціонують на фінансовому ринку України. Станом на 01.01.2016 в Україні функціонувало 117 банків, що свідчить про стрімкі процеси реорганізації банківської системи країни. З одного боку, це впливає на оздоровлення банківської системи, а з другого – є свідченням поглиблення її кризи, провокуючи подальший відплив депозитів, гальмуючи кредитування економіки, зниження ліквідності та втрату довіри до банків.

Таким чином, сучасна банківська система України перебуває на складному етапі реформування своєї структури і переходу на новий виток розвитку, що передбачає врахування таких чинників, як:

- високого рівня проблемних активів у кредитних портфелях банків і доцільності зменшення фінансових втрат від дії кредитних ризиків;
- стрімкого зменшення кількості банків на фінансовому ринку України і перегляду регуляторних вимог щодо оптимізації їхньої діяльності;
- гостру потребу в посиленні рівня ліквідності діючих банків і переходу на міжнародні стандарти управління капіталом відповідно до вимог угоди «Базель III»;
- поступову зміну форми організації банківського бізнесу внаслідок посилення інноваційних технологій та активного проведення Інтернет-банкінгу;
- втрату довіри населення і суб'єктів господарської діяльності до банків як ефективних посередників на ринках капіталу.

Однією із причин реорганізації банківської системи України є низький рівень капіталізації українських банків. Недостатність банківського капіталу обмежує можливості щодо розвитку ринку банківських послуг в Україні, зокрема щодо форм ефективного впровадження інноваційних технологій у банківському бізнесі та оптимізації комплайенс-ризиків конфлікту інтересів між власниками банків, регулятором, менеджерами і клієнтами, що суттєво впливає на формування простору довіри в середовищі діяльності банків.

Дослідження показують, що основними ризиками діяльності банків, які потребують превентивних і компенсаційних методів антикризового регулювання на сучасному етапі розвитку банківської системи, є:

- *системні ризики*, що виникають у процесі очищення банківської системи від неплатоспроможних і проблемних банків та реформування її структури в напрямі підвищення капіталізації і відновлення інвестиційної спроможності забезпечувати потреби економіки;
- *морально-етичні ризики*, що суттєві в умовах циклічності економічних процесів, підвищення конкуренції та браку повної інформації щодо економічних інтересів учасників ризикових угод, зокрема регулятора і власників банків, менеджменту банків та їхніх клієнтів;
- *кредитні ризики корпоративного та індивідуального кредитування*, які посилюються внаслідок зростання частки проблемних активів у кредитних портфелях банків, низького рівня кредитування банками нефінансових корпорацій, високого рівня списання виданих кредитів за рахунок створених резервів під активні операції банків;
- *валютні ризики*, рівень яких є критично високий унаслідок девальвації національної валюти і високих втрат (або надходів) від здійснення обмінних операцій;
- *ризики ліквідності* внаслідок неспроможності банків виконувати свої фінансові зобов'язання перед вкладниками, значного відпливу коштів із депозитних рахунків банків, що спричиняє втрату капіталу;

- *операційно-технологічні ризики*, які посилюються внаслідок шахрайських дій в операційній діяльності банків і низьким рівнем регулювання сфери впровадження інноваційних технологій у діяльності банків;
- *ринкові ризики* через низьку ефективність вкладень банків у цінні папери та нерозвиненість фондового ринку в країні;
- *юридичні та стратегічні ризики* внаслідок впливу складно прогнозованих чинників правового регулювання банківської діяльності, виникнення корпоративних конфліктів і невизначеність орієнтирів щодо формування стратегій розвитку банків у сучасних умовах.

Ключовим питанням у подоланні кризових явищ і регулюванні ризиків банківської діяльності є формування нового простору довіри до банків і банківської системи країни на засадах спільних гнучких дій, домовленостей і взаєморозуміння й узгодження цілей між регулятором, банками, суб'єктами господарської діяльності та населенням країни.

План дій регулятора щодо повернення довіри громадян до банківської системи України ґрунтується на принципі забезпечення фінансової стабільності, який передбачає низку заходів, зокрема: підвищення рівня капіталізації банків, упровадження гнучкого обмінного курсу іноземної валюти, захист прав споживачів, посилення захисту прав кредиторів, управління проблемними активами банків, підвищення стандартів корпоративного управління в банківській сфері, активне впровадження інформації щодо фінансової грамотності населення тощо. Ці ж напрями щодо відновлення довіри до банківської системи 2015 року задекларовані в Меморандумі про економічну та фінансову політику в рамках співпраці України з МВФ. Проте наскільки ефективними стануть ці заходи на якісному рівні реформування банківської системи країни та її переходу на новий виток розвитку, покаже час.

Зазначимо, що в період глибокої реорганізації банків Національний банк України проводить активну роботу щодо вироблення нових підходів до ідентифікації бенефіціарних власників, публічних діячів та пов'язаних із банками осіб у контексті трансформації соціально-економічної функції банківської системи [2]. Свідченням цього є ухвалення Закону України від 02.03.2015 № 218 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [3], відповідно до положень якого посилюється відповідальність власників банків за регулювання банківських ризиків, доведення банків до неплатоспроможності та зобов'язання компенсувати збитки клієнтам унаслідок банкрутств; здійснюється зміна вимог щодо розкриття структури власності банків, зокрема, крім публікації інформації про власників істотної участі в банках, від банків вимагається оприлюднювати інформацію про ключових учасників, тобто фізичних осіб, які прямо або опосередковано через інших юридичних осіб володіють корпоративними правами в банку. Ці заходи сприятимуть прозорості функціонування банків, оптимізації

рівня ризиків банківської діяльності, виведення з ринку проблемних банків, зміну форм регуляторних вимог у бік посилення відповідальності власників банків за ведення бізнесу.

Щодо заходів макроекономічного рівня, спрямованих на зміцнення капіталізації банків України, слід зазначити посилення нормативних вимог щодо достатності основного капіталу банків. Зокрема, з 01.01.2019 набуде чинності норматив достатності основного капіталу, який розраховуватимуть як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику і досягатиме рівня семи відсотків та більше [4]. Такий захід щодо посилення капіталу для 20 найбільших за розміром активів банків України до кінця 2018 року передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною і МВФ. Окрім цього, відповідно до нових змін в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків банки повинні формувати буфери капіталу (з 01.01.2020), а саме: буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер понаднормативне значення нормативу достатності основного капіталу, а для системних банків буде запроваджено буфер системної важливості для згладжування фінансових втрат від циклічних коливань в економіці [4]. Важливим кроком на законодавчому рівні щодо сприяння підвищенню банківського капіталу стало ухвалення 2014 року Закону України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків», яким передбачається пом'якшення вимог до капіталу банків унаслідок девальвації національної валюти гривні. Його положення надають право Національному банку України як регуляторові не відносити банк до категорії проблемних, якщо зменшення величини регулятивного капіталу, значення нормативу адекватності регулятивного капіталу, нормативів поточної і короткострокової ліквідності, збільшення обсягу негативно класифікованих активів банку, за якими слід оцінювати ризик і формувати резерви, зумовлене девальвацією курсу гривні або формуванням резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [5]. Окрім цього, унаслідок неефективності діяльності банків упродовж 2014–2016 рр. і неможливості використання прибутків для капіталізації, відсутність спрощених процедур об'єднання банків або відмови від банківської ліцензії, 7 квітня 2016 року Правлінням Національного банку України ухвалено постанову № 242, відповідно до положень якої внесено зміни до графіків приведення банками статутного і регулятивного капіталів до мінімально розміру, визначеного нормативно-правовими актами. Зокрема, на півроку перенесено термін подання банками програми збільшення капіталу із зазначенням конкретних джерел докапіталізації та під-

тверджувальних документів – до 11 січня 2017 року. Звичайно, ужиті заходи потрібні, але недостатні для поліпшення процесів регулювання банківського капіталу в Україні.

Висновки. Проведені дослідження дають змогу стверджувати, що регулювання банківських ризиків і капіталу банків України відбувається в умовах посилення економічної нестабільності, масштабної реорганізації банківської системи, поступової зміни форми її функціонування та виходу на новий етап свого розвитку. Розвиток банківництва в Україні все більше потребуватиме гнучких регуляторних рішень у напрямі наближення нормативно-правових, адміністративних та економічних важелів до міжнародних положень регулювання банківського капіталу. Великих зусиль з боку регулятора, власників та менеджерів банків потребуватиме впровадження міжнародних стандартів щодо управління капіталом і ризиками банків в умовах посилення глобалізації та інтеграції банківського бізнесу. Щодо адаптації та впровадження положень міжнародної угоди «Базель III» у діяльності банків України, то найбільші складнощі можуть виникнути у процесі застосування нормативів ліквідності та регулювання ризику ліквідності в банках України, а також використання дієвих методів управління системним ризиком задля уникнення банкрутств банків [6]. Відповідно до проекту програми «Концепція реформи банківської системи України до 2020 року» структуру банківської системи України і фінансового ринку загалом чекають суттєві зміни, які передбачають створення мегарегулятора фінансового ринку країни, сприяння доларизації вкладів населення, радикальне зниження відсоткових ставок за кредитами і депозитами тощо. Фактично, зміст цієї концепції дублює основні положення угоди «Базель III» щодо регулювання банківського капіталу та ризиків. Разом з тим особливого підходу в сучасних умовах потребують питання зважених та адаптованих до специфіки функціонування банків України методів регулювання банківських ризиків як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Формування простору довіри до діяльності банків в умовах економічної нестабільності потребує від регулятора, власників банків та їхніх клієнтів прозорих, послідовних і зрозумілих кроків передусім у валютно-курсовій політиці, спрямованих на захист фінансових інтересів громадян. Дослідження питань відновлення довіри до банків у сучасних умовах засвідчують, що тільки довіра, як результат багаторічної системної клопіткої роботи держави, власників і менеджменту банків упродовж багатьох років, є основою формування банківського капіталу та ефективності його функціонування в національній економіці країни для забезпечення інвестиційних потреб її розвитку.

Список використаних джерел

1. Основні показники діяльності банків України за даними Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
2. Прийняття закону про посилення відповідальності власників банків – найголовніша реформа сьогодні // Прес-реліз Національного банку України від 04.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15141180.

3. Закон України від 02.03.2015 № 218 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53963.
4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : затверджено постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
5. Закон України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» від 28.12.2014 № 78-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19>.
6. Мамедов С. Базель III як банківська карта євроінтеграції. Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/07/8/7024038>.

References

1. Osnovni pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrayiny [The basic indexes of banks activity in Ukraine] Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 [in Ukrainian].
2. National Bank of Ukraine (2015) Pruyniattia zakony pro posulennie vidpovidalnosti vlasnikiv bankiv – naugolovnishia reforma siogodennia / Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15141180 [in Ukrainian].
3. Supreme Council of Ukraine (2015) Pro vnesennia zmin do deakuh zakonodavchuh aktiv Ukrainu shcodo vidpovidalnosti poviazanuh z bankom osib [About making alteration in some legislative acts of Ukraine in relation to responsibility of proprietors with the bank of persons»] Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53963 [in Ukrainian].
4. National Bank of Ukraine (2001) Pro poriadok reguliuvannia diialnosti bankiv v Ukrayini [On the order of adjusting of activity of banks in Ukraine] instruction of the National Bank of Ukraine, adopted on 2001, August 28, 368 Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> [in Ukrainian].
5. Supreme Council of Ukraine (2014) Pro zakhodi, spriamovani na spriiannia kapitalizatsiyi ta restrukturizatsiyi Bankiv [On the measures sent to the assistance to capitalization and restructuring of banks]. Law of Ukraine, adopted on 2014, December 28, 78-VIII. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19> [in Ukrainian].
6. Mamedov, S. (2016) Basel III as a bank map of eurointegration Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/07/8/7024038> [in Ukrainian].